

Ullrich Junker

**Renowacja historycznych tekstów biblijnych,
malowanych i zaprojektowanych w 1734 roku
przez
J. Christopha Gutbiera,
na płycinach empor kościoła
Łaski Cesarskiej p.w. Pod Krzyżem Chrystusa
w Jeleniej Górze/Hirschberg**

wrzesień 2002 r.
Ullrich Junker
Mörikestr. 16
D 88285 Bodnegg
Tłumaczył Henryk Dąbkiewicz

ROZWÓJ PROTESTANTYZMU I BUDOWA KOŚCIOŁA ŁASKI W PISMACH MISTRZA DAVIDA ZELLERA.

Magister David Zeller pozostawił nam kronikę dotyczącą historii miasta Jelenia Góra/Hirschberg i jej Weichbildu¹. Rękopiśmienna kronika składa się z 12 tomów, które znajdują się w Archiwum Państwowym w Jeleniej Górze.

Wydaje się, że Zeller († 1738 roku) pisał kroniki w ostatnich latach swojego życia. Dla lokalnych historyków regionu karkonoskiego książki te są bardzo cennym i ważnym źródłem.

Zeller jest cytowany jako źródło przez wielu późniejszych kronikarzy.

Magister Dawid Zeller, urodzony 31 maja 1676 r. w Ober-Oderwitz koło Żytawy, pochodzi z rodziny, której ślady sięgają okresu przed 1590 r.

Awans społeczny jego ojca z rodziny rolniczej do rodziny kupieckiej oraz determinacja ojca sprawiły, że jego syn David kształcił się prywatnie w domu. Następnie przez 11 lat uczęszczał do gimnazjum w Żytawie. Od 1697 roku studiował na uniwersytecie w Lipsku, ale w tym samym roku przeniósł się na nowo założony uniwersytet w Halle. W 1699 roku powrócił do Lipska, gdzie uzyskał tytuł magistra.

25 stycznia 1710 roku David Zeller został powołany na stanowisko nauczyciela do nowo utworzonego gimnazjum ewangelickiego Kościoła Łaski w Jeleniej Górze. 19 października 1711 roku ożenił się z Sophią Marią Neunhertz, córką pastora seniora kościoła ewangelickiego Johanna Neunhertza. Z tego małżeństwa urodziło się siedmioro dzieci. 19 września 1738 roku w Jeleniej Górze w wieku 63 lat zmarł mistrz David Zeller. W tomie 5 na temat korporacji miasta Jelenia Góra znajduje się wpis, że córka Jungf. Johannen Sophien, z domu Zellerin, wyszła za mąż za Gottfrieda Ullbricha 15 kwietnia 1733 roku. Dla biznesmena jest to drugie małżeństwo.

Syn Johann David Zeller (ur. 27 maja 1718 w Jeleniej Górze) – pastor w Sosnowce w Karkonoszach od 14 listopada 1745 do 2 października 1789 † 2 października 1789.

Warto zauważyć, że mistrz David Zeller i jego kolega mistrz Georg Weinmann mieli do dyspozycji dwa pomieszczenia jako pomieszczenia do pracy w bielarni Glafey przed Bramą Zamkową, które początkowo służyły również do nauczania. W księgach Kościoła Łaski pod rokiem 1733 odnotowano, że rodzina Glafey posiadała lożę po prawej stronie ołtarza.

W dziesiątym tomie Zellera po raz pierwszy dowiadujemy się czegoś o protestantyzmie w Karkonoszach. Wkrótce po reformacji w 1444 r. Georg von Zedlitz, który urodził się w Neukirch, wysłał dwóch swoich poddanych do Wittenbergi i polecił im zapytać reformatora Lutra, "czy jest łabędziem", którego przepowiedział Hus. Ojciec Georga von Zedlitz, Siegemund von Zedlitz, był zwolennikiem Jana Husa. Luter przysłał im mnicha ze swojego zakonu, który przez ponad 30 lat głosił kazania w jego posiadłości Nowy Kościół (Neukirch) zgodnie z instrukcjami

¹ **Weichbild magdeburgski** (łac. *Ius municipale magdeburgense*) – pomocniczy spis praw, który razem ze Zwierciadłem saskim kształtował całokształt życia prawnego w ramach prawa magdeburgskiego, potocznie zwanego *magdeburgią* lub *Saxonem*. Prawo to mówiło o obywatelstwie miejskim, o założeniu miasta, o sądach w mieście, o radzie miejskiej, o administracji przestrzennej miasta, o długach i targach itp., dotyczyło więc tylko specyficznych stosunków prawnych panujących w mieście.

Lutra. W ten sposób doktryna luterńska dotarła na Śląsk. Luteranie byli solą w oku austriackiego domu. W związku z tym kościół zamknięto w 1654 roku, a nauczanie protestanckie zostało zakazane.

KOŚCIÓŁ ŁASKI CESARSKIEJ W JELENIEJ GÓRZE

W 1664 r. Dolny Śląsk, w którym przeważali protestanci, utracił swoje kościoły z powodu rekatolicyzacji prowadzonej przez cesarską rodzinę Habsburgów, z wyjątkiem trzech kościołów pokoju w Świdnicy, Javorze i Głogowie. Odprawianie nabożeństw protestanckich poza kościołami pokoju było zabronione; "Przypadkowe" akty, takie jak chrzty, śluby i inne obrzędy, mogły być dokonywane tylko przez duchownych katolickich. W tym czasie protestanci mieszkańcy Jeleniogórskiego Weichbild należeli do protestanckich kościołów granicznych w Giebułtowie (Gebhardsdorf), Proboszczowie (Probsthain), Wieży k/Gryfowa Śląskiego (Nieder-Wiesa), Świeciu (Schwercie) i Pobiednej (Meffersdorf). To były duże odległości. Starzy i chorzy musieli radzić sobie zupełnie bez pomocy duchowej, chyba że nawrócili się na wiarę katolicką.

W 1707 roku, 1 września, w małym miasteczku Altranstädt pod Lipskiem została podpisana umowa między królem szwedzkim Karolem XII a cesarzem austriackim Józefem I. Na mocy, której 120 kościołów w księstwach Legnickim, Brzeskim, Wołowskim, Ziębickim, Oleśnickim i przedmieściach Wrocławia zostało zwróconych protestantom.

Dzięki "łasce" cesarza udzielono pozwolenia na budowę sześciu kolejnych kościołów łaski.: Kozuchowie, Żaganiu, Jeleniej Górze, Kamiennej Górze i Miliczu, a także jedyny kościół na Górnym Śląsku w Cieszynie. Jednak wszystkie kościoły musiały być budowane u bram miasta.

Ponadto protestanci mieszkańcy byli zobowiązani do zgłaszania "casualia" popełnionych w kościołach protestanckich do księdza katolickiego właściwego ze względu na ich miejsce zamieszkania. Następnie wpisywał je do ksiąg Kościoła katolickiego, mimo że były to akty protestanckie, i otrzymywał tzw. Stu Opłat. Obowiązek ten został zniesiony dopiero w 1757 roku.

Dziś ta okoliczność jest łutem szczęścia dla miejscowych historyków, bo niestety wiele akt kościoła protestanckiego zaginęło po 1945 roku.

"KOŚCIÓŁ ŁASKI NA KRZYŻU CHRYSYTA" WRAZ Z JEGO GALERIAMI.

Po zakończeniu rozmów w Altranstädt w 1707 roku, miało upłynąć kolejne półtora roku, aż 23 kwietnia 1709 r. można było rozpocząć budowę drewnianego kościoła prowizorycznego (47 m długości, 43 m wysokości i 10 m głębokości), która trwała zaledwie 11 dni.

22 kwietnia 1709 r. hrabiowie Schaffgotsch i Zinzendorf wbili na placu budowy w ziemię partyzanę z dwugłowym orłem jako znak cesarskiego pozwolenia na rozpoczęcie budowy kościoła. Na piersi orła znajdowała się litera "J", która oznaczała Józefa Flawiusza (cesarza Józefa I Habsburga). Partyzana została później umieszczona nad ołtarzem jako znak cesarza będącym przypomnieniem tej łaski.

Jeszcze przed opracowaniem planu budowy w parafii protestanckiej wyrobione były pewne wyobrażenia na temat wyglądu nowego kościoła. W szczególności Kościół Pokoju w Świdnicy, ze swoim bogatym wystrojem wnętrza i nałożonymi na siebie emporami, uchodził za wzór i "uosobienie" śląskiego kościoła protestanckiego. Zamówienie ponownie powierzono szwedzkiemu mistrzowi budowlanemu Martinowi Frantzowi z Revalu, który zaprojektował kościół Katarzyny w Sztokholmie, uważany za główny kościół protestanckiej północy.

Pierwszym pastorem (primariusz) był Johann Neunhertz. Urodził się 16 sierpnia 1652 r. w Mniszkowie koło Miedzianki jako syn tkacza. Johann Neunhertz był ostatnim, który został ochrzczony jako luteranin w tamtejszym kościele, zanim został on zburzony.

Zeller pisze w tomie 11 "O nowej szkole protestanckiej i kilku innych wydarzeniach"

Powstał konflikt między architektem a gminą, który można było rozwiązać tylko na drodze kompromisu. W kamiennej i masywnie sklepionej budowli opartej na modelu kościoła św. Katarzyny (w Sztokholmie) bez empor, wstawiono drewniane galerie, które pierwotnie wynikały z drewnianej konstrukcji szkieletowej ich pierwowzorów.

Kościół Łaski Cesarskiej (Miłosierdzia) był jedynym kościołem protestanckim na ziemi jeleniogórskiej.

W związku z tym instalacja galerii była konieczna, aby pomieścić jak najwięcej wiernych.

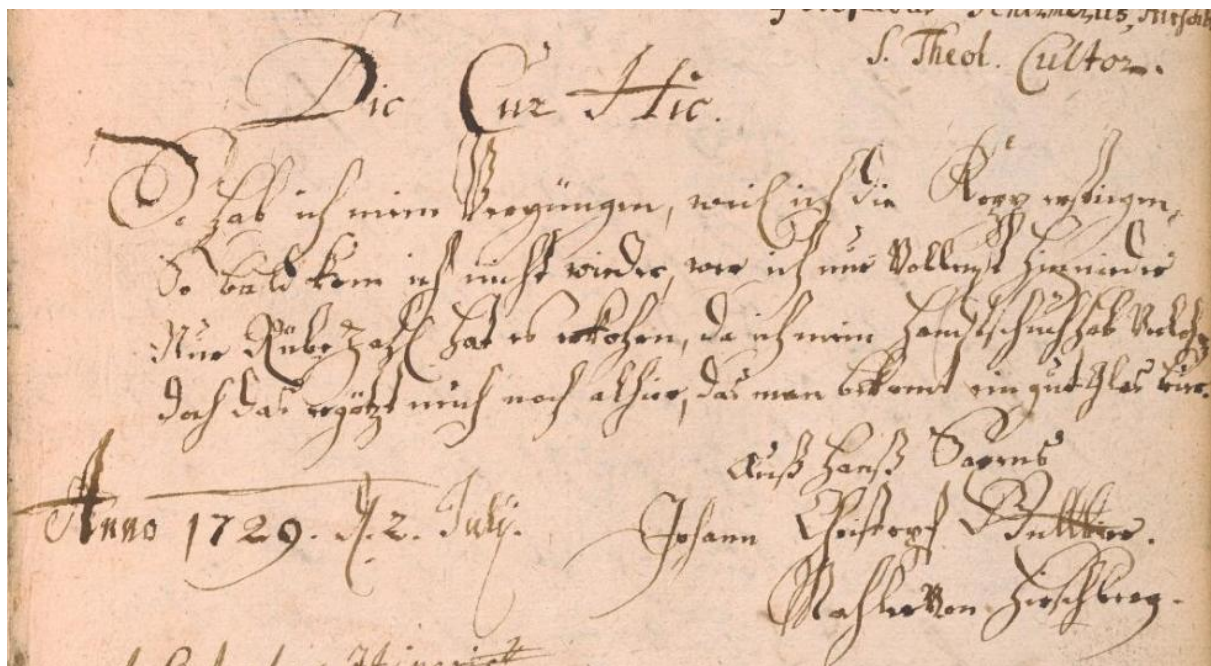
W sumie kościół miał około 4000 miejsc siedzących, z czego 1278 znajdowało się na parterze, 2002 na trzech emporach i 540 w łóżach.

Galerie te, które ostatecznie zostały zatwierdzone przez społeczność, otrzymały w 1734 roku inskrypcje ze Starego i Nowego Testamentu autorstwa malarza J. C. Guttbiera.

Członkowie zboru sami wybierali wersety biblijne i finansowali wykonanie swoich napisów. Teksty te powstały na niebieskim tle ze złotymi literami.

Osoba Guttbiera wymieniona jest w księdze wpisów pamiątkowych na Śnieżce w 1729 roku.

Dic Cur Hic²

Więc mam swoją przyjemność, bo wspiąłem się na szczyt wzgórza. Tak prędko już nie wrócę, choćby tylko kompletnie się zawalił, Tylko Rübezahl, zauważył, że zgubiłem rękawicę, Ale to mnie tu jeszcze cieszy, że można tu dostać szklanke dobrego piwa.

Z Saksoni

Anno 1729, zm. 2 lipca Johann Christoph

Guttbier podpisał:

Malarz z Hirschberg (Jeleniej Góry)

² *Dic Cur Hic* = powiedz, dlaczego tu jesteś?

Wpis Guttbiera w "Koppenbuch von 1710-1734", w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu.

W przypadku renowacji Cmentarza Miłosierdzia, tom 12 kronik "Jeleniogórskie ciekawostki", który zawiera spisane inskrypcje na kryptach oraz na kamieniach tablicach nagrobnych stał się źródłem pomocnej informacji.

KOŚCIÓŁ GARNIZONOWY – ŁASKA CESARSKA PO 1945 R.

Po przejściu ewangelickiego kościoła przez Polski kościół katolicki (w Jeleniej Górze), niemieckie cytaty biblijne zostały początkowo zamalowane w okresie powojennym, który wciąż był przepełniony nienawiścią.

Po pojednaniu między Niemcami i Polakami założyciel Stowarzyszenia Ochrony Kultury i Sztuki Śląska (VSK), dr Klaus Ullmann, wpadł na pomysł ponownego odkrycia tych pism. Z powodu nagłej śmierci w 1997 roku nie doczekał zakończenia tego projektu. Dr Stefania Żelasko wniosła znaczący wkład w odkrycie i restaurację starożytnych tekstów biblijnych znajdujących się galeriach. Ponadto udało jej się doprowadzić do umieszczenia w Kościele Łaski Cesarzowskiej (Miłosierdzia) epitafium ku pamięci dr. Klause Ullmanna za jego zasługi dla ochrony i opieki nad śląskimi dobrami kultury. Około trzech czwartych kosztów remontu pokryła Fundacja Eriki Simon, reszta została zrealizowana z inicjatywy prof. Friedhelma Grundmanna i Stowarzyszenia Ochrony Kultury i Sztuki Śląska.

Dzięki środkom Fundacji Eriki Simon można było również przeprowadzić renowację ołtarza. Przez kilka lat na próżno usiłowałem odszukać opis tych wersetów biblijnych. Podczas publikacji 12 tomów "Hirschberger Merckwürdigkeiten" autorstwa magistra Davida Zellera miałem przyjemność odkrywać te teksty. W tomie 11 "Rozszerzone nauki szkoły ewangelickiej w Jeleniej Górze i jej nowej szkole ewangelickiej" można je znaleźć na stronach 199 – 213. David Zeller był zięciem pierwszego protoplasty Jeleniogórskiego kościoła ewangelickiego, Johanna Neunhertza, spisał te teksty przed 1738 rokiem. Poniższy fragment jego rękopisu został przepisany z liter gotyku na łacińskie.

Aby umożliwić dzisiejszym obecnym Ślązakom w Jeleniej Górze odczytanie tych napisów, teksty zostały przetłumaczone na język polski. Niech w przyszłości myśl i uczucia chrześcijańskie będą nadal na pierwszym planie a przyszłe pokolenia niech czytając cytaty biblijne zastanowią się nad podstawowymi wartościami chrześcijańskimi i czerpią z nich siłę.

Renowacja inskrypcji biblijnych na emporach

PISZE O TYM MORITZ VOGT W "KRONICE MIASTA HIRSCHBERG".

5 lipca 1759 roku Fryderyk II spędził noc w domu ogrodowym Gotfryda nr 479; Audyencję przyjmował w dużym pomieszczeniu nad kuchnią w skrzydle obok obecnej lokalizacji szkoły zawodowej dla dziewcząt. Król kazał wezwać starszą kupiecką Hessję i Kießlinga w celu zbadania sytuacji handlowej po wojnie. W trakcie rozmowy Fryderyk stał przy oknie. Na koniec zwrócił uwagę na ogromne groby sanktuarium, które wyglądają jak domy. *Co to za domy? — Pyta Wasza Wysokość! — Są jak pałace! Do kogo należą? — Do lokalnych handlowców. odpowiadają — Zatem kupcy z Hirschbergu mogą pomnażać swój majątek o wielkie bogactwa nawet po swojej śmierci. — Na co Kießling odparł: Groby budowano w czasach cesarskich, kiedy handel przynosił więcej niż dzisiaj. — odparł król z uśmiechem — Mam nadzieję, że coś jeszcze zostanie dla króla.*

GERHARD SIMON – GARNIZONOWY KOŚCIÓŁ ŁASKI CESARSKIEJ W JELE- NIEJ GÓRZE

Wyjazdy na Śląsk wielokrotnie prowadziły Gerharda Simona do dr Stefanii Żelasko w Jeleniej Górze. To tam, ponad 25 lat temu, poznałem i doceniłem Gerharda Simona. Dowiedziałem się wiele o jego fundacji oraz restauracji, ochronie i opiece nad śląskimi dobrami kultury. Gerhard Simon zawsze interesował się historią tych budynków i nie tylko promował ich renowację, ale także był jej stałym towarzyszem, aby w razie potrzeby zaangażować się w jej prace.

Dr Klaus Ullmann († 1997) brał udział w odkryciu i odrestaurowaniu starych tekstów biblijnych w galeriach dawnego kościoła protestanckiego pod wezwaniem Podwyższenia Krzyża Świętego.

Po przejściu Kościoła Ewangelickiego przez Polski Kościół Katolicki i przekształceniu go w kościół Garnizonowy Wojska Polskiego, owe niemieckie cytaty biblijne zostały zamalowane.

Gerhart Simon od razu zasygnalizował, że wraz ze swoją fundacją weźmie udział w rekonstrukcji cytatów biblijnych i restauracji ołtarza.

Dr Stefania Żelasko (dyplomowany kustosz Muzeum Karkonoskiego w Jeleniej Górze) rozmawiała o tym projekcie z proboszczem (wtedy Kościoła Garnizonowego Wojska Polskiego), kapłanem dr. Andrzejem Bokiejem, który był bardzo otwarty na ten projekt.

Ksiądz proboszcz dr Bokiej poinformował wiernych o propozycji Starych Ślązaków dotyczących odnalezienia i odrestaurowania tekstów biblijnych oraz poprosił wiernych o datki.

W ten sposób te wersety biblijne zostały odkryte i doskonale odrestaurowane 25 lat temu.

W 1734 roku malarz J.C. Gutbier napisał³ na kawałkach materiału inskrypcje biblijne ze Starego i Nowego Testamentu. Płótna te zostały następnie przymocowane do drewnianych paneli galerii i obramowane złożonymi ozdobnymi wstęgami.

Poszczególne wersety biblijne nie mają ze sobą żadnego związku. Nie zostały one napisane z jakiegoś konkretnego powodu moralnego czy religijnego, ale każdy parafianin, który chciał pomóc w upiększaniu kościoła, miał napisany na własny koszt jeden ze swoich ulubionych wersetów biblijnych. Czcionki te zostały napisane złotymi i czarnymi cieniowanymi literami na niebieskim tle. Niestety, wersety biblijne zostały zamalowane po 1945 roku.

Z kroniki magistra Davida Zellera (* 1676 – † 1738) znane są inskrypcje wszystkich tekstów biblijnych oraz lokalizacje poszczególnych tabliczek z tekstem. Dziękujemy sponsorom tego remontu, Fundacji Eriki Simon, prof. Friedhelmowi Grundmannowi (synowi ostatniego ślą-

³ Zeller, tom 11, "Porównanie ciekawostek Hirschberga ze szkołą protestancką i jej innymi tradycjami w handlu i przemyśle", s. 199 – 213.

skiego konserwatora zabytków Güntera Grundmanna) oraz Rotarianom z Hamburga/Wandsbeck i parafianom dzisiejszego Kościoła Garnizonowego Wojska Polskiego w Jeleniej Górze. Parafianie Kościoła Podwyższenia Krzyża Świętego są dumni z udanego remontu.

PODZIĘKOWANIA DLA PANA CZESŁAWA MARGASA, BYLEGO DYREKTORA ARCHIWUM PAŃSTWOWEGO W JELENIEJ GÓRZE

W dniu 7 września 2002 r., po generalnym remoncie Kościoła Pokoju w Jaworze, odbyło się nabożeństwo dziękczynne z udziałem wysokich rangą przedstawicieli kościołów obu wyznań i życia publicznego za Wpisane **na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO**.

Uroczyste kazanie wygłosił Przewodniczący Biskup Kościoła Ewangelicko-Luterańskiego w Polsce Janusz Jagucki. Prezydent Światowej Federacji Luterańskiej, Bp Christian Krause, Doradca Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, Pan Kwaśniewski, Pan Maciej Górski, Pani Małgorzata Dzieduszycka – przedstawiciel UNESCO, Pan Blaschke – honorowy obywatel Jauer i Prezydent Domu Śląskiego, mecenas Pan Gerhard Simon, kilku pastorów z Polski i Niemiec oraz chór Parafii Ewangelicko-Luterańskiej w Ustroniu na Górnym Śląsku.

Uczcili swoją obecnością to niezwykle nabożeństwo, tego dnia świątynia wypełniona była po brzegi

Fundacja Eriki Simon przywróciła baptysterium do dawnej świetności, przekazując darowiznę w wysokości około 150 000 marek. Fundacja Eriki Simon, pod kierownictwem jej prezesa, pana Gerharda Simona, jest ważnym sponsorem renowacji zabytków na Dolnym Śląsku. W ramach tej fundacji odrestaurowano m.in.: Kolumnę burmistrza Schönau, ołtarz oraz wersety biblijne na emporach w Kościele Garnizonowym w Jeleniej Górze

Po uroczystym nabożeństwie Pan Gerhard Simon uhonorował Pana Czesława Margasa, byłego dyrektora Archiwum Państwowego w Jeleniej Górze, w obecności jego następcy Pana Ivo Łaborewicza, Pani Pfeil z VSK, Pani von Altrock, Pani Anity Logis, Pana Norberta Willischa (Prezesa Towarzystwa im. Gerharta Hauptmanna) oraz kilku przyjaciół Śląska.

W czerwcu 1952 roku Pan Czesław Margas przejął Archiwum Śląskie w Jeleniej Górze. W wciąż zupełnie niepewnych czasach, pełnych nienawiści i cierpienia, pan Margas utrzymywał archiwum z wielką miłością, bezinteresownością, zaangażowaniem i odwagą cywilną. Zaraz po rozpoczęciu pracy w archiwum Czesław Margas tworzył pomoce dydaktyczne dla poszczególnych miejsc i obszarów tematycznych oraz posegregował materiały archiwalne. Pod tytułem "Archiwum Państwowe w Jeleniej Górze, przewodnik, Jelenia Góra 1984" Czesław Margas opublikował książkę z kompletnym przeglądem zbiorów archiwalnych Archiwum Państwowego w tym mieście.

Jego wielką zasługą jest to, że do archiwum dodał pliki rozrzucone w różnych miejscach. Całym sercem zachował śląskie dziedzictwo literackie i kulturowe.

Po pojednaniu Niemiec i Polski powrócił nowy duch czasu. Wielu obecnych Ślązaków jest bardzo zainteresowanych historią śląskiego dziedzictwa kulturowego. W wielu miejscach powstają lokalne kroniki i lokalne pisma we współpracy z Nowymi i Starymi Ślązakami. Do dziś ludzie zastanawiają się nad starymi zabytkami kultury i głęboko żałują, że zostały one niestety bezpowrotnie zniszczone z nienawiści, zwłaszcza w pierwszych latach powojennych.

W 1952 roku Czesław Margas znacznie wyprzedzał swoje czasy. Historii nie można ani zaprzeczyć, ani sfałszować. Zawsze patrzył na historię obiektywnie. Mówi się, że Czesław Margas jest wzorem do naśladowania dla lokalnych historyków w Karkonoszach.

Mieszkańcy Karkonoszy mają wobec niego wielki dług wdzięczności i razem z nim cieszą się z nagrody Fundacji Eriki Simon.

Wraz z jego następcą Ivo Łaborewiczem, dyrektorem archiwum i jego zastępczynią Anną Borys, z domu Margas (córka Czesława Margasa), archiwum jest w bardzo dobrych rękach.

Gerhard Simon – Czesław Margas

Ullrich Junker – Czesław Margas – Ivo Łaborewicz

Kaplica chrzcielna w Kościele Pokoju w Jaworze, Czesław Margas i Gerhard Simon podczas ceremonii wręczania nagrody

Herr Archivdirektor a.D.

CZESŁAW MARGAS

vom Archivum Państwowe w Jeleniej Górze

hat sich in den ersten, von Leid und Hohn erfüllten Nachkriegsjahren durch seinen selbstlosen Einsatz um die Erhaltung und Sicherung alten schlesischen Schriftgutes, indem er Findbücher anlegte, durch die Kriegswirren verstreute alte Dokumente dem Archiv zuführte, das Archiv in Hirschberg neu ordnete und sicherte, herausragende Verdienste erworben.

In Anerkennung und Würdigung seines jahrelangen, persönlichen Einsatzes, verleiht die

ERIKA-SIMON-STIFTUNG

Herrn Czesław Margas

mit dieser EHRENURKUNDE

einen FÖRDERPREIS in Höhe von 500 EUR.

Der Stifter und 1. Vorsitzende der ERIKA-SIMON-STIFTUNG

Gerhard Simon
GERHARD SIMON

Rinseln im Juli 2002

